

บทที่ ๑

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มนุษย์มีวิวัฒนาการดำเนินชีวิต เช่นเดียวกับสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย ซึ่งต้องต่อสู้กับภัยธรรมชาติและอุปสรรคต่าง ๆ นานัปการ แต่มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐกว่าสิ่งมีชีวิตอื่นทำให้มนุษย์รู้จักอยู่ร่วมกัน เป็นกลุ่มเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความรู้ ความคิด มีลักษณะแห่งการคิดสร้างสรรค์ คิดค้นทางสติปัญญา มีความละเอียดอ่อนแห่งความรู้สึกแห่งอารมณ์ ซึ่งแสดงออกมาทางบุคลิกภาพ ทางสายตา และการปฏิบัติตัว ทางวรรณคดี และศิลปทัศนกรรมต่าง ๆ มนุษย์มีศิลปะแห่งการครองชีวิต มีภาษาที่ได้วิวัฒนาการแล้ว มีกฎหมาย มีขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ทั้งหมดนี้เป็นสิ่งที่เหนือไปจากลักษณะมูลฐานทางกายและทางชีววิทยาของมนุษย์ เป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์เป็นคนโดยสมบูรณ์ เป็นสิ่งที่ทุกคนจะเรียนรู้ได้จากสังคมหรือสิ่งแวดล้อมทางสังคมเท่านั้น สิ่งที่มีมนุษย์มีนั้นสัตว์หรือสิ่งที่มีชีวิตอื่น ๆ ทั้งหมดไม่สามารถจะมีได้ ลักษณะดังกล่าวนี้คือ "วัฒนธรรม"^๑

วัฒนธรรม คือระเบียบแบบแผนหรือประเพณีนิยมที่ถือปฏิบัติติดต่อกันมาช้านานจนกลายเป็นนิสัยหรือกลายเป็นหน้าที่ที่บุคคลในสังคมจะต้องถือปฏิบัติตาม ฉะนั้น คนที่อยู่ในสังคมเดียวกันจึงมีความรู้สึกนึกคิด หรือวิถีทางดำเนินชีวิตเป็นอย่างเดียวกันหรือคล้ายคลึงกัน เช่น พูดภาษาเดียวกัน คิดหรือกระทำอย่างเดียวกัน เพราะถูกอบรมสั่งสอนมาอย่างเดียวกัน วัฒนธรรมจึงเป็นเสมือนหนึ่งแผนที่นำทางชีวิต ที่บุคคลในสังคมจะต้องถือหรือปฏิบัติตาม ฉะนั้นวัฒนธรรมจึงมีอิทธิพล

---

^๑รัชนิกร เศรษฐโร, สังคมและวัฒนธรรมไทย (กรุงเทพฯ : คณะกรรมการพิจารณาตำราและเอกสารประกอบการเรียนการสอน มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน, ๒๕๒๓),
หน้า ๒.

ต่อความรู้สึก (feeling) ความคิด (thinking) และการกระทำ (acting) ของบุคคล
ในสังคมมาก เพราะวัฒนธรรมสอนให้คนในสังคมรู้ว่าอะไรถูก อะไรผิด อะไรควรหรือไม่ควร^๑

วัฒนธรรมและสังคมจำเป็นต้องอยู่คู่กัน เพราะวัฒนธรรมเกิดจากสังคมคือ เกิดจากคน
ที่มาอยู่ร่วมกันร่วมกันสร้างขึ้นมา ถ้ามนุษย์ไม่มีการอยู่ร่วมกัน เป็นกลุ่มแล้ววัฒนธรรมจะเกิดขึ้นมา
ไม่ได้ ในทำนองเดียวกันสังคมจะคงอยู่ได้ก็ต้องอาศัยวัฒนธรรม เป็น เครื่องกำหนดแนวทางสังคม
ยุค ศักดิ์ เติชยนต์ ได้กล่าวถึงหน้าที่ของวัฒนธรรมที่มีต่อสังคมไว้มีดังนี้

๑. วัฒนธรรมสร้างมนุษย์ (Culture create men) วัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดรูปแบบ
ของครอบครัว ชายจะมีภรรยาได้กี่คน ความสัมพันธ์ทางเพศก่อนแต่งงาน เป็นสิ่งที่ดีหรือว่า
เป็น เรื่องชดต่อศีลธรรม วัฒนธรรมวางแนวการอบรมเลี้ยงดูเด็ก เช่น จะหย่านมอายุเท่าใด
จะคอยระมัดระวังหรือปล่อยให้เด็กช่วยตัวเองแค่ไหน วัฒนธรรมสร้างระบบการศึกษาอบรม
ให้เด็กมีความประพฤติที่ถูกต้อง วัฒนธรรมกำหนดค่านิยมว่าอะไรดี อะไรไม่ดี อะไรผิด
อะไรถูก และเป้าหมายของชีวิตควรเป็นอย่างไร

๒. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่คอยกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ แม้แต่ในบางอย่างที่เกี่ยวข้อง
ชีวภาพ เช่น เราจะหิววันละกี่ครั้ง แต่งงานอายุเท่าใด แม้แต่ความแตกต่างระหว่าง
บุคลิกภาพของ เพศหญิงกับ เพศชายก็ยังมีส่วน เป็นผลของวัฒนธรรม

๓. วัฒนธรรมครอบคลุมถึง เรื่องทาง เศรษฐกิจ กำหนดวิธีการทำมาหากิน งานชนิด
ไหนเป็นงานของผู้ชาย ชนิดไหนเป็นงานของผู้หญิง อาชีพบางอย่างมีเกียรติสูงในสังคม
หนึ่ง แต่เป็นที่ดูถูกในอีกสังคมหนึ่งก็เป็น เพราะวัฒนธรรม

๔. วัฒนธรรมเป็นวิธีควบคุมสังคม (Social control) บางสังคมอาจยังไม่มีกฎหมาย
ที่ซับซ้อน แต่ว่าทุก ๆ สังคมมีวิธีการจัดการกับคนที่ละเมิดประเพณี บางทีก็ใช้วิธีเยาะเย้ย
นิทาผู้กระทำผิดหรือเนรเทศออกจากกลุ่ม ซึ่งเป็นการลงโทษที่รุนแรงและได้ผลสำหรับ
สังคมขนาดเล็ก สังคมโบราณมักจะมีข้อห้าม (Taboo) และความเกรงกลัวสิ่งศักดิ์สิทธิ์
เป็นสิ่งที่ช่วยควบคุม สังคมสมัยใหม่การควบคุมทำได้ยากขึ้นจำเป็นต้องใช้กำลังตำรวจและโรงศาล
แทนวิธีเก่าซึ่งอาศัยครอบครัวและความเห็นของเพื่อนบ้านคอยควบคุม^๒

^๑ ประติษฐ์ มัชฌิมา, สังคมวิทยาชนบท (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
๒๕๒๒), หน้า ๑๐.

^๒ ยุทธ ศักดิ์ เติชยนต์, สังคมศาสตร์ : ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับมนุษย์ (กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๖), หน้า ๕๓ - ๕๔.

นอกจากนี้ วัฒนธรรมจัดว่าเป็นมรดกทางสังคม เพราะวัฒนธรรมเกิดขึ้นจากการเรียนรู้ และมีการถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง โดยมีภาษาพูดและภาษาเขียน เป็นเครื่องมือสำคัญในการถ่ายทอด ในการถ่ายทอดนี้บางครั้งต้องมีการปรับปรุง เพื่อให้เหมาะสมกับสังคมที่รับวัฒนธรรมนั้น จึงเห็นได้ว่าวัฒนธรรมของสังคมต่าง ๆ ที่รับวัฒนธรรมมาจากแหล่งเดียวกันก็ยังมีรูปแบบของวัฒนธรรมแตกต่างกัน

เมื่อมนุษย์อยู่ร่วมกัน เริ่มจาก เป็นกลุ่ม เล็ก ๆ พัฒนา เป็นสังคม แล้วพัฒนาสังคมจากสังคมและครอบครัว เป็นสังคมที่ใหญ่ คือ เป็นชาติ ชาติแต่ละชาติต่างก็มีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของตนโดยเฉพาะซึ่ง เป็นลักษณะส่วนรวมของสังคมที่เห็นเด่นชัด เช่นวัฒนธรรมของชาติไทยก็มีเอกลักษณ์ที่แสดงความเป็นไทย วัฒนธรรมของชาติจีนก็มี เอกลักษณ์ที่แสดงความเป็นจีน ลักษณะส่วนรวมนี้เป็นวัฒนธรรมรวมหรือวัฒนธรรมใหญ่ ยังแบ่ง เป็นวัฒนธรรมย่อยหรือวัฒนธรรมท้องถิ่น "สาระส่วนใหญ่ของแบบแผนคล้ายกัน แต่มีความแตกต่างกันในรายละเอียดปลีกย่อย"^๑ เช่น วัฒนธรรมทางด้านภาษา คนไทยทั้งประเทศพูดภาษาไทย แต่บางท้องถิ่นภาษาที่ใช้พูดกันนั้นมีสำเนียงต่างไปจากท้องถิ่นอื่น ๆ สิ่งที่ทำให้วัฒนธรรมใหญ่แตกออกเป็นวัฒนธรรมย่อยหรือวัฒนธรรมท้องถิ่นก็คือ สิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ซึ่งได้แก่ ถิ่นภูมิลำเนา ลักษณะภูมิประเทศ แหล่งน้ำและทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นสิ่งที่มีคุณค่ายิ่ง ที่จะช่วยเชิดชูหน้าตาของบุคคลในท้องถิ่นนั้น ๆ คร.กิ่งแก้ว อุดถาวร ได้กล่าวถึงความสำคัญของวัฒนธรรมท้องถิ่นไว้ว่า "วัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นสิ่งที่มีคุณค่า ควรได้ชี้ให้ประชาชนตระหนักในคุณค่าและรักษาไว้"^๒

^๑ พุทธยา สายชู, "การใช้แบบความคิดเรื่อง "วัฒนธรรม" ในการพัฒนาประเทศ," ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม วรณไวทยากร (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๔), หน้า ค.

^๒ กิ่งแก้ว อุดถาวร, "วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น" ข้อฟ้า ๕ (๑๔ เมษายน ๒๕๑๔) : หน้า ๑๔.

ปัจจุบันโลกมีความเจริญทางเทคโนโลยีหลายด้านมากขึ้น การติดต่อสื่อสารระหว่างคนที่อยู่ห่างไกลจึงสามารถจะติดต่อสื่อสารกันได้สะดวกและรวดเร็วยิ่งขึ้น ทำให้การถ่ายทอดและผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างชนชาติต่าง ๆ มีมากขึ้น โดยเฉพาะชาวเมืองซึ่งได้รับสิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ และสามารถเปลี่ยนแปลงไปตามความเจริญของสิ่งแวดล้อมได้ง่าย ผิดกับชาวบ้านที่อยู่ตามท้องถิ่นต่าง ๆ ในชนบท ชาวบ้านจะอยู่รวมกันเป็นปึกแผ่น มีความสามัคคีกลมเกลียวกันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน รู้จักกันอย่างทั่วถึง ได้พึ่งพาอาศัยกันทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม มีความเป็นอยู่ใกล้ชิดธรรมชาติ มีการดำเนินชีวิตคล้ายคลึงกัน ประสาท หลักศิลา ได้กล่าวถึงความ เป็นอยู่ของชาวชนบทว่า

ความเป็นอยู่ของชาวชนบทขึ้นอยู่กับภูมิประเทศและดินฟ้าอากาศ อาชีพและเวลาของการทำงานขึ้นอยู่กับธรรมชาติ ชาวชนบทนั้นไม่ว่าจะเป็นชาวนา ชาวสวนหรือชาวเขา ย่อมเกี่ยวข้องกับธรรมชาติตลอดมา ชาวชนบทถือว่า จะต้องเอาแรงเข้าต่อสู้กับธรรมชาติเพื่อให้ได้พืชพันธุ์ธัญญาหารมา ธรรมชาติเป็นทั้งเพื่อนและเป็นทั้งศัตรู จะต้องเอาชนะด้วยการหักโหมฝ่าฟัน เข้าไปทำงานหรือเลิกล้มไปเลย เมื่อธรรมชาติเกิดแปรปรวนขึ้นมา อาชีพของชาวชนบทผูกพันอยู่กับการเกษตรกรรม กิจกรรมต่าง ๆ จึงเป็นไปในแนวเดียวกัน แบบเดียวกันทั่วไป และมีขอบเขตจำกัด^๑

ดังนั้น ชาวบ้านหรือชาวชนบทจึงยังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ ค่านิยม ฯลฯ ของเดิมไว้ได้นานกว่า "อย่างไรก็ตามความเป็น "ชนชาวบ้าน" นับวันแต่จะหมดไป ทั้งนี้เพราะทั่วโลกมีการติดต่อกันสะดวกรวดเร็วยิ่ง ชาวบ้านแม้จะอยู่ห่างไกลสัก เพียงใดก็ย่อมกลายเป็น "ชาวเมือง" ขึ้นสักวันหนึ่งไม่ช้าก็เร็ว"^๒

^๑ประสาธ หลักศิลา, สังคมวิทยา (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, ๒๕๑๔), หน้า ๒๖๘.

^๒ประมวญ ดิศคินสัน, คติชาวบ้าน การศึกษาในด้านมนุษยวิทยา (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แพรวศึกษา, ๒๕๒๑), หน้า ๑๖.

ฉะนั้นการศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นจึงเป็นสิ่งจำเป็น " เพราะวรรณกรรมท้องถิ่นเป็นตัวกำหนดคริสต์ชีวิตอันเป็นพฤติกรรมส่วนรวมของกลุ่มชนนั้น ซึ่งจะทำให้เข้าใจถึงเอกลักษณ์คือความมีอิสระทางวรรณกรรมแล้ว"^๑ "ยังทำให้เข้าใจถึงปัญหาและพฤติกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มชนในท้องถิ่นนั้น อันเป็นประโยชน์ในด้านเศรษฐกิจ การเมือง ศาสนา และสังคม"^๒ อีกด้วย

วิธีการศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นวิธีหนึ่งก็คือ การศึกษาในด้านคติชาวบ้าน เสฐียรโกเศศ กล่าวว่่า

อย่างไรก็ตาม เราควรตระหนักในข้อเท็จจริงประการหนึ่งว่า เราไม่อาจปฏิเสธวรรณกรรมเก่าแก่อันเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตจิตใจประชาชน และสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะพื้นฐานของสังคมของประชาชน ถ้าเราต้องการศึกษาเรื่องของมนุษย์ในแต่ละท้องถิ่นให้เข้าใจ เราก็ควรจะศึกษาสิ่งที่เรียกว่าวรรณกรรมในท้องถิ่นนั้น ๆ ให้แจ่มแจ้ง มีกฎทางวิทยาการข้อหนึ่ง ถ้าต้องการรู้อะไรให้ตลอดถี่ถ้วนก็ต้องให้รู้ที่มาของเรื่องนั้น ๆ ว่าเดิมมีมาอย่างไรและคลี่คลายออกเป็นความเจริญวัฒนามาจนทุกวันนี้อย่างไร และการศึกษาเรื่องเหล่านี้ในทางสังคมและวรรณกรรมได้สะดวกง่ายขึ้น ต้องอาศัยที่นักคติชาวบ้าน (Folklist) ได้บันทึกไว้"^๓

คำว่า "คติชาวบ้าน" เป็นคำที่พระยาอนุমানราชธนะและราชบัณฑิตยสถานบัญญัติขึ้นเพื่อใช้เทียบคำว่า Folklore ในภาษาอังกฤษ ดร.กึ่งแก้ว อรรถาทร เสนอความเห็นว่่า น่าจะใช้คำว่า "คติชนวิทยา" โดยมีเหตุผลดังนี้^๔

^๑กึ่งแก้ว อรรถาทร, "คติชนวิทยา," วารสารรวมคำแหง ๒ (๒ กรกฎาคม ๒๕๑๘) : ๙๙.

^๒สุเทพ ลุนทรเกษม, สังคมวิทยาหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๑), หน้า ค.

^๓กุหลาบ มัลลิกะมาส, คติชาวบ้าน (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชวนการพิมพ์, ๒๕๐๘), หน้า คำนิยม.

^๔กึ่งแก้ว อรรถาทร, คติชนวิทยา (กรุงเทพฯ : หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการศึกษาศึกษา, เอกสารการนิเทศการศึกษาระดับที่ ๑๘๔, ๒๕๑๙), หน้า ๔.

๑. คติชาวบ้าน เป็นคำซึ่งให้ความหมายแคบกว่าขอบข่ายของวิชา ทั้งนี้คำ "ชาวบ้าน" ก็เป็นคำที่สร้างความเข้าใจผิดง่ายว่าวิชานี้เกี่ยวข้องกับเฉพาะชาวชนบทหรือบุคคลบางระดับชั้นของระบบเศรษฐกิจและสังคม แต่ความเป็นจริงแล้ววิชา Folklore นี้ เกี่ยวข้องกับคนทุกสถานภาพ โดยคำนึงถึงภาวะที่บุคคลเหล่านั้นเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม Folk (Folk หมายถึง กลุ่มชนใดก็ตามที่มีลักษณะร่วมกันอย่างน้อยหนึ่งลักษณะ เช่น ลักษณะอาชีพ หรือ ภาษา หรือศาสนา และที่สำคัญคือกลุ่มชนนั้นต้องมีประเพณีของตน) หรือกลุ่มที่มีลักษณะพิเศษ ชาวชนบทเป็นกลุ่มชนประเภทหนึ่งเท่านั้น คติชาวบ้านจึงเป็นข้อมูลเพียงส่วนหนึ่งที่นักคติชนวิทยาสนใจ

๒. คติชนวิทยา เป็นคำที่ให้ความหมายกว้างขวาง เหมาะกับขอบข่ายความสนใจและการค้นคว้าเท่าที่ปฏิบัติกันอยู่ในวงการ Folklore สากกล กล่าวคือ ว่าด้วยวิถีชีวิตตามประเพณีของกลุ่มชน

ฉะนั้นคติชนวิทยาหรือคติชาวบ้าน (Folklore) จึงเป็นวิชาที่ศึกษาถึงวิถีชีวิตตามประเพณีของกลุ่มชน ความรู้ที่ได้นั้นช่วยทำให้เราเข้าใจถึงพื้นฐานของความคิดที่แสดงออกมาในรูปของพฤติกรรม คติชาวบ้านยังเป็นเครื่องแสดงระดับวัฒนธรรม ศิลธรรม ความเชื่อ ความต้องการ แนวความคิด และสิ่งอื่น ๆ อีกหลายประการ ซึ่งอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าเป็นเครื่องบอกลักษณะของสภาพชีวิตและสังคมของคนในถิ่นต่าง ๆ ตามกาลเวลาที่ล่วงมา จึงเป็นที่ประมวลไว้ ซึ่งความเป็นชาติอย่างแท้จริงของแต่ละชาติแต่ละภาษา^๑

นอกจากนี้ คติชนวิทยายังเป็นความรู้ที่น่าสนใจและน่าศึกษาค้นคว้าเป็นอย่างยิ่ง การศึกษาคติชาวบ้านของคนกลุ่มหนึ่งจะทำให้เราทราบทุกสิ่งทุกอย่างที่ตกทอดจากคนรุ่นเก่า ๆ มาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งอาจจะเป็นการตกทอดโดยการบอกเล่าและโดยการปฏิบัติสืบต่อกันมา ความรู้ในเรื่องราวของชาวบ้านสะท้อนให้เห็นชีวิตความเป็นอยู่ขนบธรรมเนียมประเพณี ความคิด ความเชื่อ และอื่น ๆ อีกมาก ความเข้าใจในเรื่องเหล่านี้จัดว่ามีประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าวิชาอื่น ๆ เช่น ภาษาศาสตร์ นิรุกติศาสตร์ ประวัติศาสตร์ มนุษยวิทยา วรรณคดี เป็นต้น ให้มีความเข้าใจ

^๑ ภูทาบ มัลลิกะมาส, คติชาวบ้าน, หน้า คำนำ.

แตกฉานและกว้างขวางยิ่งขึ้น การศึกษาเรื่องคติชาวบ้านจึงเป็นรากฐานสำคัญอย่างหนึ่งของความเข้าใจวิชาแขนงต่าง ๆ เกือบทุกสาขา^๑

ขอบข่ายของวิชาคติชนวิทยากว้างขวาง ด้วยเป็นวิชาที่เกี่ยวข้องกับมนุษยวิทยา ประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม และวรรณคดี นักคติชนวิทยากำหนดความหมายและขอบข่ายของวิชาคติชนวิทยาไว้ต่าง ๆ กัน ดังเช่น

วิลเลียม บาสคัม (William Bascom) กล่าวว่า^๒ ข้อมูลทางคติชนวิทยาเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม มิใช่วัฒนธรรมทั้งหมด ประกอบด้วย ตำนาน ตำนานดึกดำบรรพ์ นิยาย นิทาน สุภาษิต ปริศนา บทเพลง และรูปแบบอื่นที่สำคัญรองลงมา แต่ไม่รวมศิลปะการฟ้อนรำ ดนตรี เครื่องแต่งกาย การรักษาโรค ประเพณี หรือความเชื่อ ทั้งหมดนี้มีคุณค่าควรแก่การศึกษาไม่ว่าจะเป็นในสังคมที่มีหรือไม่มีภาษาหนังสือ คติชนทั้งหมดถ่ายทอดด้วยปาก แต่ทุกสิ่งที่ถ่ายทอดด้วยปากมิใช่คติชนเสมอไป

ริชาร์ด เอ วอเตอร์แมน (Richard A. Waterman) ให้ความเห็นว่า^๓ คติชาวบ้านเป็นรูปแบบของศิลปะ ประกอบด้วยเรื่องราวหลายประเภท นิทานประเภทต่าง ๆ ภาษิต คำพังเพย คำกล่าว เพลง คาถาอาคม ตลอดจนรูปแบบอื่น ๆ ที่ใช้ภาษาพูด เป็นสื่อหรือเป็นเครื่องถ่ายทอด

เจือ สตะเวทิน ได้อธิบายความหมายและขอบเขตของคติชาวบ้านว่า^๔ เป็นเรื่องเก่าที่กลายมาเป็นเรื่องใหม่ คือเรื่อง Folklore ซึ่งเจ้าคุณอนุমানราชธนท่าน เรียก เป็นภาษาไทยว่า "คติชาวบ้าน" เรื่องนี้มีขอบเขตกว้างขวางมาก เกี่ยวข้องกับวิชามนุษยวิทยา ประวัติศาสตร์

^๑สมพร บัวทอง, คติชาวบ้าน อ.สทิงพระ อ.ระโนด (สงขลา : โรงพิมพ์เมืองสงขลา ศึกษาและรวบรวมโดยแผนกภาษาไทย วิทยาลัยวิชาการศึกษา สงขลา, ม.ป.ป), หน้าคำนำ

^๒William Bascom, "Folklore and Anthropology," Journal of American Folklore (1953), Vol.66, p. 283-290.

^๓J. Russell and George W. Boswell, Fundamental of Folk Literature (The Netherland : Anthropological Publication, 1962), p. 11,

^๔เจือ สตะเวทิน, คติชาวบ้านไทย ภาษาไทยอุดมศึกษา เล่ม ๓ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๗), หน้า ๑.

สังคม วัฒนธรรม ตลอดจนวรรณคดี เมืองไทยเราเพิ่งเริ่มสนใจวิชาคติชาวบ้านกันอย่างประปราย วิชานี้จะทวีความสำคัญยิ่งขึ้นตามลำดับ เพราะเกี่ยวข้องกับวิชาการหลายแขนง ถ้าจะพูดพอให้ ฟังกันง่าย ๆ เรื่องคติชาวบ้าน หมายถึง ความคิด ความเชื่อ และการบำเพ็ญชีวิตของคนโบราณ และบางเรื่องบางอย่างยังคงตกทอดมาถึงคนสมัยปัจจุบัน เราจะสังเกตคติชาวบ้านได้จากหลักฐาน ต่าง ๆ เช่น เพลงกล่อมเด็ก เพลงพื้นเมือง นิทานพื้นเมือง พิธีกรรมที่ประชาชนทำกันอยู่ เช่น พิธีการต่าง ๆ เมื่อเด็กเกิดตลอดจนพิธีการเมื่อคนตาย นอกจากนั้น ยังมีความคิดความเชื่อใน เรื่องโชคลางต่าง ๆ อีกด้วย เช่น เรื่องอุบาทว์ต่าง ๆ ตลอดจนเรื่องการทำนายฝัน ถ้อยคำ ที่เป็นสุภาษิตโบราณก็แสดงว่าเป็นส่วนหนึ่งของความคิดตามคติชาวบ้าน

จากความหมายและขอบข่ายของคติชนวิทยาข้างต้นนั้น จะเห็นว่าวรรณกรรมท้องถิ่น หรือวรรณกรรมพื้นบ้านเป็นส่วนหนึ่งของคติชนวิทยา วรรณกรรมพื้นเมืองเป็นสมบัติของคนธรรมดา ตามพื้นบ้านพื้นเมืองทั่ว ๆ ไป ซึ่งเป็นพลเมืองส่วนใหญ่ของประเทศ ... เป็นเครื่องบอกลักษณะ ของสภาพชีวิตและสังคมของคนในถิ่นต่าง ๆ ตามกาลเวลาที่ล่วงมา ... วรรณคดีสำคัญ ๆ หลายเรื่องก็มีที่มาจากเรื่องของชาวบ้านนี่เอง^๑

วรรณกรรม หมายถึง งานเขียนในรูปบทกวีนิพนธ์ร้อยกรอง และข้อเขียนทั้งหมดที่ใช้ ภาษาร้อยแก้ว โดยมีเนื้อหาและความหมายประกอบด้วย ได้แก่ บทความ สารคดี นวนิยาย เรื่องสั้น เรียงความ บทละคร บทภาพยนตร์ บทโทรทัศน์ คอลัมน์ต่าง ๆ ในหนังสือพิมพ์ ตลอดจน ข้อเขียนอื่น ๆ ซึ่งมีเนื้อหาและความหมายเป็นที่เข้าใจได้ สื่อความหมายได้ชัดๆ ทั้งนี้ย่อมไม่เน้น ความสำคัญของคุณภาพ แต่เน้นจุดมุ่งหมายและวิธีการแสดงออกเท่านั้น^๒ ตามความหมายนี้ คำว่า

^๑กุหลาบ มัลลิกะมาส, คติชาวบ้าน, หน้าคำนำ.

^๒ลิทธา พิณจวบดล และ นิตยา กาญจนวรรณ, ความรู้ทั่วไปทางวรรณกรรมไทย (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ดวงกมล, ๒๕๒๐), หน้า ๓.

วรรณกรรม จะมุ่งเฉพาะงานเขียนที่มีเนื้อหาคนทั่วไปสามารถเข้าใจได้ แต่วรรณกรรมท้องถิ่น หรือวรรณกรรมพื้นบ้าน ที่เป็นข้อมูลทางคติชนวิทยานั้น ส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่เล่าสืบทอดกันมาเป็นมรดกทางวัฒนธรรม ในตอนแรกจะใช้การถ่ายทอดด้วยวิธีมุขปาฐะ ภายหลังจะใช้การบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร วรรณกรรมพื้นบ้านหรือวรรณกรรมท้องถิ่นเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งของคนในท้องถิ่นที่จะถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง วรรณกรรมพื้นบ้านจึงเปรียบเหมือนกระจกสะท้อนให้เห็นถึงสภาพความเป็นอยู่ ความนึกคิด ประเพณี ความเชื่อ และค่านิยมของกลุ่มชนผู้เป็นเจ้าของวรรณกรรม

ดังนั้นการศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านของชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งย่อมทำให้ผู้ศึกษาได้เข้าใจถึงพื้นฐานทางค่านิยมจิตใจของชนกลุ่มนั้น ซึ่งมีผลทำให้เกิดเป็นกระแสนของพฤติกรรมและกลายเป็นวิถีประชา (Way of Life) ไปในที่สุด เหตุที่เป็นดังนี้เพราะ วรรณกรรมพื้นเมืองหรือวรรณคดีแบบฉบับก็ตาม จะต้องมีส่วนสะท้อนวัฒนธรรมของหมู่ เพราะว่ามีผู้เขียนหรือผู้ถ่ายทอด ผู้ให้สัมภาษณ์ ก็เป็นบุคคลหนึ่งที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของหมู่คณะหรือของกลุ่ม ได้รับการหล่อหลอมจากวัฒนธรรมเหล่านั้น^๑

จากเหตุและผลดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะรวบรวมและศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมพื้นบ้าน เพื่อศึกษาถึงความสัมพันธ์ของวรรณกรรมพื้นบ้านกับชีวิตความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ รวบรวมบันทึกและเผยแพร่วรรณกรรมพื้นบ้าน นอกจากนึ่งงานวิจัยเกี่ยวกับวรรณกรรมพื้นบ้านในประเทศไทยยังมีน้อยมากและยังไม่ได้รับการส่งเสริมเท่าที่ควร ดังที่ กิ่งแก้ว อรรถากรกล่าวไว้ว่า การค้นคว้าและเผยแพร่วรรณกรรมพื้นบ้านของไทยนั้นเป็นงานที่น่าสนใจอย่างยิ่ง แต่นักวิชาการส่วนใหญ่มีมุมมองข้ามไปด้วยเห็น เป็นสิ่งไกลตัวอย่างหนึ่ง หรือถึงได้ก็ไม่มีความค่าอะไรอีกอย่างหนึ่ง ทั้งนี้ทั้งนั้นเป็นผลจากการคาดคะเนมากกว่าลงมือทำ ฉะนั้นหากนักศึกษทั้งหลายสามารถระงับทัศนคติดังกล่าวได้ พยายามลงมือค้นคว้าศึกษาอย่างจริงจังแล้ว ผู้ศึกษาจะพบสิลา

^๑ กิ่งแก้ว อรรถากร, "นิทานพื้นเมือง," คำบรรยายในการสัมมนาอาจารย์วิชาภาษาไทย (กรุงเทพฯ : หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, ๒๕๑๗), หน้า ๒๔๕.

โวหาร ความไพเราะของภาษา ตลอดจนเนื้อหาที่มีคุณค่าในด้านโบราณคดี ประวัติศาสตร์ มนุษยศาสตร์ จิตวิทยา และศาสนา^๑

ท้องถิ่นที่ผู้วิจัย เลือกศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านคือ ตำบลท่าไม้ อำเภอรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร เหตุผลที่เลือกตำบลท่าไม้ เพราะเป็นตำบลที่ประชาชนส่วนใหญ่เป็นคนดั้งเดิม โดยพิจารณาจากสภาพครอบครัวและจำนวนสมาชิกในแต่ละครัวเรือน และจากการสำรวจของพัฒนาการตำบลท่าไม้ ปรากฏว่าในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๒๐ - ๒๕๒๑ มีประชาชนย้ายออกเพียง ๐.๑ % เท่านั้น^๒ การคมนาคมอยู่ในเกณฑ์พอใช้ ประกอบกับบริเวณท้องถิ่นนี้ยังไม่มีใครได้ศึกษาด้านคติชนวิทยาเลย จึงเป็นเหตุผลที่ทำให้ผู้วิจัย เลือกทำวิจัยที่ตำบลท่าไม้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อรวบรวมวรรณกรรมพื้นบ้านที่เป็นมุขปาฐะ (Verbal Folklore) ของชาวบ้านตำบลท่าไม้ อำเภอรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร
๒. เพื่อจำแนกและจัดหมวดหมู่วรรณกรรมพื้นบ้านที่รวบรวมได้
๓. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์วรรณกรรมพื้นบ้านในด้าน ประวัติและสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ระบบครอบครัวและ เศรษฐกิจ ตลอดจนความเชื่อ ประเพณีและค่านิยมของชาวบ้านตำบลท่าไม้
๔. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ลักษณะของวรรณกรรมพื้นบ้านที่รวบรวมได้ว่ามีความสอดคล้องและมีลักษณะร่วมกับกฎติกคำบรรพ์ของวรรณกรรมพื้นบ้าน (Epic Laws of Folk Narrative) ของ Axel Olrik เพียงใด
๕. เพื่อประมวลความคิดเห็นของครูและอาจารย์ในจังหวัดกำแพงเพชร ในเรื่องคุณค่าของวรรณกรรมพื้นบ้าน

---

^๑ กิ่งแก้ว อัดถากร, วรรณกรรมจากบ้านใน (กรุงเทพฯ : หน่วยศึกษานิเทศกรรมการฝึกหัดครู เอกสารการนิเทศการศึกษา ฉบับที่ ๑๑๓, ๒๕๑๓), หน้า ๑.

^๒ รายงานการสำรวจของพัฒนาการตำบลท่าไม้ พ.ศ. ๒๕๒๓.

ขอบเขตของการวิจัย

๑. ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา จะรวบรวมข้อมูลที่เป็น เรื่องถ่ายทอดทางมุขปาฐะ (Verbal Folklore) รวบรวมเฉพาะข้อมูลประเภทนิทาน นิยาย ประวัตินิทาน
๒. ข้อมูลที่ใช้ศึกษาเป็นข้อมูลที่ได้จากวิทยากรอายุตั้งแต่ ๔๐ ปีขึ้นไป ไม่จำกัดเพศ วิทยากรเหล่านี้มีภูมิลำเนาหรือเคยมีภูมิลำเนาอยู่ที่ตำบลท่าไม้ อำเภอรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร
๓. ศึกษาความคิดเห็นของครูและอาจารย์ในจังหวัดกำแพงเพชร ในเรื่องคุณค่าของวรรณกรรมพื้นบ้าน

ข้อตกลงเบื้องต้น

๑. วรรณกรรมพื้นบ้านของตำบลท่าไม้มีหลายประเภท ในที่นี้ผู้วิจัยรวบรวมเฉพาะที่เป็น นิทาน นิยาย และประวัตินิทาน
๒. วิทยากรที่เป็นผู้บอกข้อมูลนั้น ผู้ศึกษาถือว่าเป็นตัวแทนของชาวบ้านตำบลท่าไม้ อำเภอรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร
๓. ในการบันทึกข้อมูล ผู้วิจัยจะบันทึกจากปากคำของวิทยากรโดยใช้เครื่องบันทึกเสียง และเขียนออกมาเป็นตัวอักษรโดยรักษาสำนวนโวหาร การใช้ถ้อยคำภาษา ความคิดเห็นของผู้เล่า โดยไม่มีการปรับปรุง เสริมแต่งแต่อย่างใด
๔. ภาษาที่วิทยากรใช้ในการเล่านั้น เป็นภาษาถิ่นที่ใช้พูดกันในเขตตำบลท่าไม้ ผู้วิจัยจึงถ่ายทอดเสียงวรรณยุกต์ของคำ โดยยึดถือตามการออกเสียงของวิทยากร
๕. วรรณกรรมพื้นบ้าน เรื่องที่มีหลายสำนวน แต่วิทยากรที่เล่า เรื่องเป็นคนละคนกัน มีสำนวนโวหารตลอดจนส่วนปลีกย่อยในเนื้อเรื่องแตกต่างกัน ผู้วิจัยถือว่าเป็นวรรณกรรมอีกสำนวนหนึ่ง และจะบันทึกไว้ทุกสำนวน
๖. ข้อมูลวรรณกรรมพื้นบ้านที่ใช้วิเคราะห์ในครั้งนี้ เป็นข้อมูลที่เก็บระหว่างเดือนกรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๒๔ ข้อมูลที่มีอยู่ก่อนหน้าหรือจะมีต่อไปในอนาคต อาจจะแตกต่างไปจากข้อมูลที่เก็บในครั้งนี้

๗. วรรณกรรมที่รวบรวมนี้ อาจมีบางเรื่องปรากฏในท้องถิ่นอื่น แต่วิทยากรที่เล่าเรื่องนั้นเป็นคนในตำบลท่าไม้ ก็นับ เป็นวรรณกรรมพื้นบ้านตำบลท่าไม้ด้วย

๘. การวิเคราะห์วรรณกรรมพื้นบ้านของตำบลท่าไม้ จะวิเคราะห์เฉพาะข้อมูลที่ผู้ศึกษารวบรวมมาเท่านั้น

ประโยชน์ของการวิจัย

๑. เพื่อรวบรวมและเผยแพร่วรรณกรรมพื้นบ้านของชาวบ้านตำบลท่าไม้ อำเภอพรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร

๒. เพื่อเป็นแนวทางสำหรับผู้สนใจศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้าน

๓. เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาท้องถิ่นสำหรับเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

๔. เพื่อเป็นแนวทางแก่ผู้สนใจศึกษาวรรณกรรมคุณค่าคติชาวบ้านในด้านอื่น ๆ

คำจำกัดความ

วรรณกรรม หมายถึง วรรณกรรมพื้นบ้านที่เป็นมุขปาฐะ ซึ่งประกอบด้วย นิทาน นิยาย และประวัติ

มุขปาฐะ หมายถึง การบอกเล่า หรือการถ่ายทอดด้วยวาจา

ค่านิยม หมายถึง สิ่งที่บุคคลกลุ่มหนึ่งหรือคนเดี่ยวพอใจ เห็นว่ามีค่าควรแก่การกระทำ น่ายกย่อง จึงยอมรับไว้เป็นความเชื่อ หรือความรู้สึกร่วมกัน ค่านิยมอาจไม่ใช่สิ่งที่ดีที่สุด แต่เป็นความนิยมยกย่องในสิ่งหนึ่งสิ่งใด

คุณค่า หมายถึง สาระประโยชน์ที่ปรากฏในวรรณกรรมพื้นบ้านในด้านต่าง ๆ เช่น วัฒนธรรม คติชน สังคมวิทยา ฯลฯ